

Duška Knežević Hočevar, Sanja Cukut

PREDSTAVITVE SAMOMORA NA SLOVENSKEM V TISKANIH MEDIJIH

UVOD

Čeprav je bilo samomorilno vedenje že vsaj od antike dalje predmet filozofskih, zgodovinskih, medicinskih, teoloških in tudi poljudnih razprav, je bilo dolgo časa zaznano zlasti kot moralni problem. Bolj sistematične obravnave samomorilnega vedenja kot družbeno relevantnega pojava zasledimo šele v 19. stoletju,¹ ko je bil v večini evropskih držav zabeležen porast števila samomorov glede na poprejšnja obdobja. Posledično se je razbohotilo število statističnih in interpretativnih študij, ki so poskušale pojasniti morebitne značilne povezave med stopnjo samomora in socio-demografskimi spremenljivkami, kot so poklic, stopnja urbanizacije, religija, dednost, rasa, podnebje in duševno zdravje (prim. Hassan 1998: 168). Na podlagi tovrstnih raziskav so preučevalci samomorilnega vedenja s konca 19. stoletja vzroke zanj pripisovali t. i. razkroju tradicionalnega družbenega reda, industrializaciji in individualizmu (*ibid.*: 168), procesom, ki jih danes v družboslovju poznamo kot osnovne postavke teorije modernizacije. Te so po presoji nekaterih preučevalcev zgodovine raziskav o samomorilnem vedenju še danes eden izmed temeljnih razlagalnih okvirov proučevanja samomorilnosti.² Zato tudi ni presenetljivo, da je sočasno narasla vloga medicinskih razlag samomorilnega vedenja, saj naj bi po mnenju številnih avtorjev (Seale 1998; Shilling 1993; Turner 1995; Vincent 1999) prav ta znanstvena disciplina v procesu t. i. sekularizacije pridobila mesto enega izmed bolj kompetentnih tolmačev smrti in posledično samomora; v tem naj bi prevzela primat religiji. Vlogo zdravilcev človeških duš so vse bolj prevzemali psihiatri, ki naj bi posameznika s psihiatrično intervencijo, terapijo in hospitalizacijo obvarovali pred samomorom. Samomorilno vedenje so uvrstili med oblike deviant-

nega vedenja³ in ga vedno manj obravnavali kot zlo ali moralno šibkost posameznika, kot je bila poprejšnja praksa (Taylor 1988: 32). Na podlagi na novo definirane patologije so strokovnjaki iz vrst medicinskih ved apelirali na medije (tisk), naj omejijo ali celo prepovejo poročanje o samomori, saj so verjeli, da bi lahko s tem nekatere celo spodbudili k samomoru (Leonard 2001: 460, 464).

Če so medicinski strokovnjaki iz 19. stoletja predvsem opozarjali medije, da lahko pisanje o samomori nekatere spodbudi k takemu dejanju, poskušajo suicidologi zadnjih trideset let zlasti v ZDA sistematično odkrivati morebitne povezave med samomorilnim vedenjem in mediji. Najbolj dejavni v tovrstnem proučevanju so tisti, ki poskušajo pojasniti »imitativni učinek«, ki ga lahko proizvede poročanje medijev o posameznih samomori na »potencialne samomorilce« (Stack 1996; 2000a; Leonard 2001). Nekatere raziskave so namreč pokazale, da lahko televizijski prizori, na primer samozastrupitev ali samopoškodb, spodbudijo samomorilno vedenje pri posamezniku ali pa ga informirajo o možnih načinih izvedbe samomora (Gould in Shaffer, Hawton in sod. v Leonard 2001: 465).⁴ Zato suicidologi poudarjajo, da je sodelovanje z mediji ključnega pomena pri preprečevanju tega pojava. Mediji naj bi prav z »uravnoteženimi in dobro informiranimi prikazi« ozadja samomorilnega vedenja in z njim povezanih morebitnih dejavnikov tveganja (na primer duševna bolezen, zloraba drog, družinsko okolje) in preventivnih ali terapevtskih postopkov uspešno pripomogli k reševanju samomorilnosti (*ibid.*: 465). V tem oziru nezanemarljiva je tudi Aldridgeva konstatacija, da mediji skoz družbeno konstrukcijo samomora reprezentirajo kulturno razumevanje o tem pojavu (Aldridge 1998: 89). Oblikovale in legitimizirale naj bi se ne le družbeno pomem-

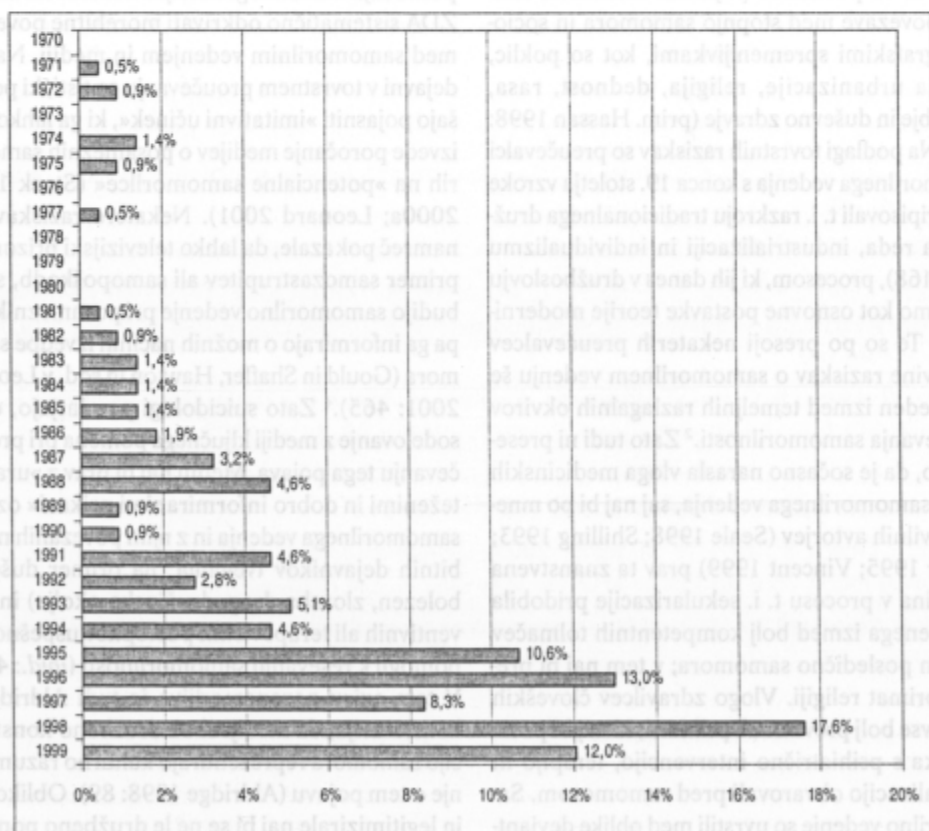
ne teme, ampak tudi načini njihove regulacije in reševanja (*op. cit.*: 90).

Prav analiza reprezentacij samomorilnosti v slovenskih tiskanih medijih je osrednja tema pričujočega besedila. Motiv zanjo je že kar tradicionalna predstava o visoki stopnji samomorilnosti v Sloveniji, na katero nas opozarjajo tako domače kot mednarodne statistike.⁵ Sprva nas je zanimalo, katera stroka je najpogosteje zastopana v medijski govorici o samomoru. V skladu z mnenjem družboslovcev, da medicina vedno bolj prevzema nekdanjo vlogo religije v razlaganju smrti, domnevamo, da tiskani mediji v svojem poročanju o samomoru »privzajajo glasove strokovnjakov« (Hartley 1989) zlasti s področja medicine (psihatrije). Na podlagi ugotovitve, da je teorija modernizacije še vedno ena izmed uveljavljenih razlagalnih paradigem pojava samomorilnosti, smo nadalje domnevali, da v tiskanih medijih vzroke za visoko stopnjo samomorilnosti v Sloveniji razlagajo tudi v okviru njenih splošnih postavk, kot so industrializacija, urbanizacija, individualizacija itn.

V ta namen smo pregledali in analizirali članke na temo samomora, ki so zbrani v novinarski dokumentaciji *Dela*. Za ta arhiv smo se odločili zaradi obsega gradiva, ki ga dokumentacija sistematizira, in razmeroma dolgega časovnega obdobja, ki nam ga omogoča analizirati. V dokumentaciji *Dela* dokumentalisti sistematično pregledujejo in klasificirajo članke od leta 1968 dalje, pri čemer natančno obdelujejo le dnevnik *Delo*, članke iz drugih slovenskih časopisov in revij pa pregledujejo bolj po »lastni presoji«. Kljub temu velja dokumentacija *Dela* za najboljše in najobjavljenejšo v Sloveniji, saj v primerjavi z drugimi novinarskimi hišami hrani največji obseg slovenskih dnevnikov, tednikov in revij.

Analizirali smo 216 člankov, zbranih v mapi 179.7 (497.12) - *Samomorji splošno*, ki so izšli v obdobju od leta 1970 do 1999. Poudariti velja, da je bila za analizo izbrana samo mapa, ki zajema najbolj splošen pregled poročanja o samomoru. Članki s področja samomorilnosti se namreč nahajajo tudi v drugih mapah, in sicer: *Samomor in promet*, *Posvetovanja o samomorih*, »A/Ž« sa-

Slika 1: Delež zapisov o samomorilnosti v Sloveniji po letih (n = 216)

momori po kraju, Samosežig, Samomori v zaporih, Žalovanje, Samomor po porodih, Samomori žensk, Samomori otrok in Samomori med mladimi. Analiza celotnega gradiva bi nedvomno prikazala značilno sliko medijskih zapisov o samomoru, vendar nam tudi analiza najbolj splošne mape ponuja dovolj indikativen prikaz medijske govornice o samomoru na Slovenskem v zadnjih treh desetletjih.

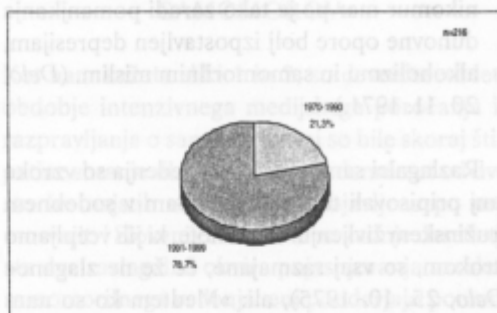
ANALIZA GRADIVA

Iz slike 1 je lepo razvidno, da se število objavljenih člankov o samomoru v Sloveniji z leti povečuje. Pravzaprav bi lahko govorili kar o dveh značilnih obdobjih in sicer pred in po razglasitvi samostojne Slovenije (slika 2). Za prvo obdobje, ki ga zamejujeta letnici 1970 in 1990, je značilno majhno število shranjenih člankov na temo samomora, saj se njihova letna pogostnost giblje med nič in štirimi zapisi. Od tega intervala odstopata le letnici 1987, ko je bilo objavljenih sedem člankov na to temo, in leto 1988, ko najdemo deset člankov. V prvem obdobju (torej v sedemdesetih in osemdesetih letih) je bilo v celoti objavljenih šestinštirideset člankov, t. j., 21,3 % analiziranega materiala, v drugem obdobju, od 1991 do 1999, pa kar sto sedemdeset člankov ali 78,7 % vsega pregledanega gradiva. Na podlagi prikaza frekvenčne porazdelitve sistematiziranih člankov o samomoru po letih in desetletjih je prvi sklep ta, da v poosvojitvenem obdobju slovenski tisk posveti skoraj za štiri petine več prostora samomorilni tematiki v primerjavi s predhodnim obdobjem.

SEDEMDESETA LETA: »SLOVENIJA PO SAMOMORIH PRVA V JUGOSLAVIJI IN MED PRVIMI V SVETU«

V sedemdesetih letih je bilo na temo samomora obdelanih malo člankov; od nič do tri letno. Najbolj tipične vsebine govorijo o visoki stopnji samomorilnosti v Sloveniji v svetovnem merilu in v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi republikami. Zgovorni so že sami naslovi in deli prispevkov, ki so opozarjali: »Slovenija je v samomorilnosti že desetletja prva v državi« (*Delo*, 7. 10. 1972), »Slovenci smo na vrhu lestvice samomorilcev« (*Delo*, 10. 8. 1974), »njihova pogostnost nas uvršča v sam svetovni vrh« (*Teleks*, 23. 12. 1977), in navsezadnje, da samomor »postaja eno osrednjih

Slika 2: Delež objavljenih člankov v letih pred osamosvojitvijo in po njej

vprašanj našega naroda« (*Delo*, 25. 10. 1975).

Tiskani mediji v tem obdobju poudarjajo regijske razlike v stopnjah samomorilnosti na ravni Slovenije; posebej visoko stopnjo zaznajo v celjski, mariborski in gorenjski regiji (*Delo*, 20. 11. 1971; *Delo*, 7. 10. 1972; *Jana*, 2. 11. 1972; *Delo*, 10. 8. 1974; *Delo*, 25. 10. 1975; *Teleks*, 23. 12. 1977). Pri tem se pogosto sklicujejo na raziskave t. i. slovenskega nacionalnega značaja in posebej poudarjajo agresivnost, ki naj bi bila pri Slovencih usmerjena predvsem navznoter (*Delo*, 20. 11. 1971; *Delo*, 10. 8. 1974; *Delo*, 5. 10. 1974; *Delo*, 18. 5. 1975; *Delo*, 25. 10. 1975; *Teleks*, 23. 12. 1977). Slovenci so, nas opozarjajo novinarji, »narod samomorilcev« (*Delo*, 20. 11. 1971). Samomor razlagajo kot »slovensko družbeno bolezen« (*Delo*, 20. 11. 1971) in ga uvrščajo v socialno patologijo (*Delo*, 20. 11. 1971).

Pri pojasnjevanju visoke stopnje samomora v Sloveniji avtorji člankov pogosto privzemajo modernizacijski diskurz, ki poudarja pomen t. i. kulturnega in ekonomskega napredka. V tem pogledu razlagajo samomor kot posledico šibkih socialnih vezi in tekmovalnih, brezosebni odnosov v individualizirani moderni družbi, kjer se posameznik ne more uveljaviti (*Delo*, 20. 11. 1971; *Jana*, 2. 11. 1972). Njihovi komentarji spominjajo na klasičen diskurz o atomizaciji posameznika v brezosebni družbi:

Premagala sta nas sebična in brezobzirna potrošniška miselnost in brezglavo tekmovanje na vseh področjih za svoj osebni prestiž. Vse to drobi našo družbo, povečuje pri manj agresivnih občutek ogroženosti, rahlja zaradi pomanjkanja časa celo čustvene vezi med družinskimi člani. Vse to pogosto pripelje v depresivnost, alkoholizem in k samomorilnim mislim. (*Jana*, 2. 11. 1972.)

V množici ostaja človek vse bolj in bolj osamljen potnik na cesti življenja, katera ni nikomur mar pa je tako zaradi pomanjkanja duhovne opore bolj izpostavljen depresijam, alkoholizmu in samomorilnim mislim. (*Delo*, 20. 11. 1971.)

Razlagalci samomorilnega vedenja so vzroke zanj pripisovali tudi spremembam v sodobnem družinskem življenju: »Vrednote, ki jih vcepjamo otrokom, so vsaj razmajane, če že ne zlagane« (*Delo*, 25. 10. 1975), ali: »Medtem ko so nam stoletna zatiranja zapustila nagnjenost k agresiji do samega sebe, nas je moderna družba pahnila v potrošniško ihto v lov za uspehom. To pa je razdrobilo našo družbo in razdrobilo slovensko družino« (*Delo*, 20. 11. 1971).

Pregled disciplinarnega ozadja referenčnih strokovnjakov v sedemdesetih letih je pokazal, da se od devetih člankov, shranjenih v tem obdobju, psihiater pojavi v šestih, strokovnjaka iz pravne fakultete v treh in socialna delavka v enem.

OSEMDESETA LETA: »SAMOMORI - SLOVENSKA NACIONALNA KATASTROFA«

Za drugo analizirano obdobje lahko takoj ugotovimo, da pogostost shranjenih člankov ostaja nizka - od nič do štiri člankov na leto. Izjema sta leto 1987, v katerem je bilo na temo samomora shranjenih sedem člankov in leto 1988 z desetimi članki. Čeprav novinarji še vedno opozarjajo na visoko stopnjo samomorilnosti Slovencev v jugoslovanskem kot tudi v svetovnem merilu se zdi, da smo v osemdesetih letih priča bolj zastraševalni retoriki, ki poudarja skrb za »preživetje slovenskega naroda«. Ta trend je zlasti opazen v zadnjih letih pred osamosvojitvijo Slovenije, kar se kaže tudi v večjem številu člankov na to temo v letu 1988. Visoka stopnja samomora je označena kot »nacionalna bolezen« (*Delo*, 23. 3. 1989), »slovenska nacionalna katastrofa« (*Teleks*, 22. 12. 1988), »nacionalno zlo« (*Dnevnik*, 16. 12. 1988). Še več, nekateri avtorji so visoko stopnjo samomorilnosti v Sloveniji povezovali z nizko rodnostjo⁶ (*Nova revija*, februar, 1987; *Jana*, 1. 7. 1987; *Delo*, 7. 5. 1988; *Delo*, 24. 12. 1988), kar naj bi dodatno grozilo biološkemu preživetju naroda, za katerega je vsak samomor potencialno usoden (prim. Knežević Hočevar 2003). Vse bolj v ospredju so bila

vprašanja, kdo je primeren pripadnik slovenske nacionalne populacije:

Nekateri sociologi namigujejo, da je pri raziskavah vzrokov samomorilnosti kot seveda tudi drugih slovenskih stresov, ki lahko do samomora pripeljejo po dolgem ovinku, malce preveč zanemarjen element hitre »balkanizacije« naše dežele [...] Bolj ko je dežela potrebovala tuje delavce, ki so se odzivali, bolj je postala »utesnjena«, drugačna, manj varna in ljudje zato vse bolj odtujeni. Ti občutki ogroženosti in nemoči seveda povzročajo različne travme in nevroze, ki se kažejo na različne načine v situacijah, ki nimajo z »vzrokom« nobene zveze. Počutje postane seveda nevzdržno, pogloblja se in vse bolj nerešljivo je. Edini izhod je beg, umik. (*Delo*, 7. 5. 1988.)

Še bolj kot v sedemdesetih letih zdaj novinarji pojasnjujejo samomorilnost z »vase obrnjenim in zaprtim slovenskim nacionalnim značajem« (*Delo*, 28. 5. 1983; *Teleks*, 30. 6. 1983; *Mladina*, 26. 4. 1984; *Teleks*, 25. 6. 1987), ki ga najbolje ilustrira prepričanje, »da si za svojo majhnost in za svoje neuspehe popolnoma od začetka do konca sam kriv« (*Mladina*, 26. 4. 1984).

Tudi v osemdesetih letih zasledimo zapise o regijskih razlikah v stopnji samomorilnosti (*Nedeljski dnevnik*, 25. 4. 1982; *Delo*, 12. 7. 1986; *Delo*, 24. 12. 1988; *Teleks*, 23. 3. 1989), pri čemer so modernizacijski procesi še vedno najpogostejši razlagalni okvir:

Hitri gospodarski napredek, industrializacija, usmerjenost k uspehu, potrošništvo, tudi oslabitev vpliva katoliške religije in cerkve, osamitev in odtujitev. V zvezi s tem so še neuspehi, frustracije, kolizije vrednot. (*Mladina*, 26. 4. 1984.)

Samomor je cena civilizacije, pač znamenje obvladovanja agresivnosti in bi jo potemtakem v statistikah lahko postavili na isto stran kot visoko raven izobrazbe prebivalstva, veliko število izdanih knjig in revij, visoko število televizorjev in podobno. (*Dnevnik*, 29. 10. 1988.)

V skladu z negativnimi učinki procesov modernizacije je v zapisih zaslediti govor o »dezintegrativnem pritisku družbenega sistema na posamez-

nika« (*Nova revija*, februar 1987), »dvomljivi vrednosti zahodne civilizacije« (*Dnevnik*, 29. 10. 1988) in »odtujenosti sveta«, ki povzroča naraščanje samomorov (*Naši razgledi*, 15. 5. 1981; *Jana*, 1. 7. 1987). V skladu s tem so tudi take razlage samomorilnega vedenja, ki odgovornost zanj pripisujejo širši politični skupnosti (*Dnevnik*, 21. 6. 1986; *7D*, 20. 8. 1987; *Teleks*, 22. 12. 1988). Samomorilno dejanje naj bi bilo zrcalo družbi, kajti »človek je subjekt, nanj pa vpliva ideološko obarvana družba« (*Dnevnik*, 21. 6. 1986).

Novost prispevkov v osemdesetih letih je ta, da novinarji in strokovnjaki pogosto poudarjajo, da psihiatrija ne more biti edina disciplina, ki se ukvarja s samomorilnim vedenjem in njegovim preprečevanjem. V raziskovanje in preprečevanje tega družbenega fenomena naj bi se vključili tudi strokovnjaki iz drugih humanističnih ved (*Večer*, 7. 12. 1985), samo raziskovalno dejavnost pa bi bilo nujno zastaviti bolj holistično in interdisciplinarno (*Večer*, 7. 12. 1985; *Delo*, 28. 6. 1986; *Delo*, 12. 7. 1986; *Teleks*, 25. 6. 1987). Prav tako mediji v tem obdobju prvič objavljajo informacije o tem, kam se lahko osebe s samomorilnimi mislimi zatečejo po pomoč (*Nedeljski dnevnik*, 30. 10. 1988; *Delo*, 24. 12. 1988), in poudarjajo, da tabuiziranje in stigmatiziranje samomorilcev in sploh samega pojava samomorilnosti škodljivo vpliva na njihove svojce (*Nedeljski dnevnik*, 30. 10. 1988): »svojci o občutjih prav zaradi omenjene družbene naravnosti do samomora težko govorijo« (*Delo*, 24. 12. 1988); »nasilna, s svojo voljo izbrana smrt bližnjega je v zahodni civilizaciji poleg žalosti in nesreče vedno prinašala družini tudi zaznamovanost« (*Delo*, 24. 12. 1988).

Za osemdeseta leta je v primerjavi s sedemdesetimi leti značilno, da v razlaganju samomorilnega vedenja še vedno prevladujejo psihiatri in strokovnjaki iz drugih medicinskih specializacij (od petintridesetih shranjenih člankov iz tega obdobja se psihiatri in zdravniki pojavljajo v petnajstih člankih), vendar že zasledimo tudi večje število drugih glasov: desetih psihologov, štirih literatov, štirih predstavnikov policije oziroma uprave za notranje zadeve, treh socialnih delavcev, treh filozofov, dveh sociologov in enega teologa.

DEVETDESETA LETA: »O INDIVIDUALNIH PRIMERIH SAMOMOROV«

Kot nam kažeta sliki 1 in 2, so devetdeseta leta obdobje intenzivnega medijskega poročanja in razpravljanja o samomoru, saj so bile skoraj štiri petine shranjenih člankov (sto sedemdeset od dvesto šestnajstih analiziranih) objavljene po osamosvojitvi Slovenije. Značilna za zadnje desetletje sta dva razlagalna okvira pojasnjevanja vzrokov samomorilnega vedenja: eni poudarjajo pomembnost genetskih dejavnikov in se večinoma opirajo na spoznanja sodobnih biokemičnih in genetskih študij (*Nedeljski dnevnik*, 4. 8. 1996; *Mag*, 21. 8. 1996; *Delo*, 6. 12. 1997; *Delo*, 10. 1. 1998), drugi pa spet opozarjajo na pretirani genetski determinizem:

Ko govorimo o tendenci, lahko zelo hitro zaideмо v fatalistično razpravljanje o samomoru, v skladu s katerim je samomor biološka motnja nekega naroda. Nekateri trdijo, da obstaja v Sloveniji genetski bazen, s katerim lahko pojasnimo visoko število samomorov. (*Primorske novice*, 29. 1. 1999.)

Kot že v sedemdesetih in osemdesetih letih tiskani mediji tudi v devetdesetih poročajo o samomoru kot socialni patologiji (*Republika*, 7. 7. 1993; *Nedeljski dnevnik*, 14. 7. 1996; *Delo*, 16. 5. 1998; *Večer*, 29. 5. 1999). Prav tako se nadaljuje tudi razprava o samomoru kot »nacionalnem problemu« (*Republika*, 7. 9. 1996; *Slovenske novice*, 20. 11. 1996), saj, kakor opozarja eden izmed naslovov, »Samomorilnost redči vrste Slovencev« (*Večer*, 8. 4. 1999). Nizka rodnost, kakor že konec osemdesetih let, je skupaj z visoko stopnjo samomorilnosti problem posebne vrste (*Naši razgledi*, 17. 8. 1990; *Delo*, 27. 7. 1991; *Republika*, 7. 7. 1993; *Delo*, 17. 8. 1996), saj naj bi bil »samomor za Slovence enako usoden kot vojna, upadanje natalitete, skupaj s številnimi samomori, nas pelje v genocid« (*Delo*, 27. 7. 1991). Visoka stopnja samomorov naj bi celo pomenila »temno usodo za narod, ki hoče biti samostojen in osvobojen« (*Nedeljski dnevnik*, 16. 6. 1991). V skladu s takimi interpretacijami so tiste, ki so poudarjale številčno majhnost slovenskega naroda, ki ob visoki stopnji samomorilnosti in nizki stopnji rodnosti postane še posebej problematična (*Delo*, 27. 7. 1991; *Mag*, 21. 8. 1996; *Delo*, 14. 9. 1996; *Mladina*, 20. 1.

1998). Zato je zdaj še posebej poudarjena odgovornost posameznika do družbene in nacionalne skupnosti:

In vi, ki obupujete, ste del tega naroda, vsak od vas je dragocen člen te celote, ki obsega komaj dva milijona ljudi. Skušajte se tega zavedeti! Če storite tisti usodni korak, ne izgubite samo vsega in ne izgubijo vas samo vaši bližnji in prijatelji, temveč vas izgubi tudi narodna skupnost. In samo pomislite: kaj pomeni za tako majhen narod tako strašno izgubljanje človeške substance, kakršno se dogaja pri nas s samomori. (Delo, 14. 9. 1996.)

Še vedno se nadaljujejo razlage, ki povezujejo slovenski nacionalni značaj z visoko stopnjo samomorilnosti (Slovenske novice, 10. 6. 1993; Slovenske novice, 13. 7. 1994; Mag, 28. 6. 1995; Jana, 6. 2. 1996; Nedeljski dnevnik, 14. 7. 1996; Delo, 17. 8. 1996; Delo, 12. 10. 1996; Delo, 13. 1. 1998; Nedelo, 9. 8. 1998; Večer, 8. 4. 1999; Nedeljski dnevnik, 24. 10. 1999). Potlačena agresivnost in jeza, netolerantnost do sebe in drugih, nezadovoljstvo, depresija, introvertiranost, smisel za red in disciplino in dojemanje neuspeha kot osebne odgovornosti vsakega posameznika se v medijih pojavljajo kot ključne značilnosti slovenskega narodnega karakterja. S tem v zvezi se pojavljajo celo pesimistične ocene o »razkroju življenja« na Slovenskem (Delo, 12. 10. 1996; Večer, 8. 4. 1999).

Tako kakor v prejšnjih obdobjih avtorji člankov tudi zdaj poudarjajo mnogoplastnost in kompleksnost samomorilnega vedenja, ki naj ga ne bi mogli pojasniti zgolj z izoliranim sprožilnim dejavnikom, ampak na podlagi rezultatov bolj sistematičnega interdisciplinarnega raziskovanja (7D, 26. 4. 1994; Večer, 7. 5. 1994; Republika, 7. 9. 1996; Dnevnik, 7. 3. 1998), medresorskih povezav med dejavnostmi raziskovanja in preprečevanja samomora in s parlamentarnimi razpravami o nacionalnem programu za preprečevanje samomora, kar je nova vsebina medijskih zapisov iz zadnjega analiziranega obdobja (Delo, 19. 6. 1993; Slovenec, 25. 4. 1995; Republika, 25. 4. 1995; Nedeljski dnevnik, 14. 7. 1996; Dnevnik, 7. 3. 1998; 7D, 24. 6. 1998). Posledično avtorji člankov vedno bolj poudarjajo potrebo po političnih in bolj sistemskih rešitvah samomorilnosti na Slovenskem, kot na primer:

Prek ministrstva za zdravstvo, Inštituta za varovanje zdravja in drugih forumov bi bilo treba podpreti ustanove, ki se raziskovalno in preventivno ukvarjajo s tem vprašanjem in ne prepuščati problema zgolj dobri volji in vesti posameznikov. (Večer, 7. 5. 1994.)

Problem pa je prav v tem, da se pristojne institucije, ustrezna ministrstva ali kar javno politično mnenje ne odločijo tudi v praksi podpreti konkretnih nalog, izobraževanja, širokega informiranja. (Delo, 13. 1. 1998.)

V zadnjem analiziranem obdobju novinarji še vedno obveščajo bralce o virih pomoči za osebe, pri katerih se pojavljajo samomorilne misli (Delo, 25. 5. 1991; Dnevnik, 17. 1. 1993; Nedeljski dnevnik, 5. 6. 1994; Družina, 22. 9. 1996; 7D, 24. 6. 1998), objavljajo priporočila strokovnjakov v obliki konkretnih smernic za poročanje o samomorilnem vedenju (Delo, 16. 5. 1998; Primorske novice, 29. 1. 1999; Večer, 29. 5. 1999; Družina, 6. 6. 1999), in nadalje poročajo o t. i. terapevtskih skupinah za žalovanje (Nedeljski dnevnik, 5. 6. 1994; Družina, 22. 9. 1996).

Novost zadnjega pregledanega obdobja je obravnavanje samomora kot temeljne človekove pravice posameznika, ki naj za svoje dejanje ne bi bil odgovoren državi, družini, medicini ali religiji (Delo, 12. 10. 1996; Delo, 2. 8. 1997). Posameznik naj bi imel pravico sam upravljati s svojo smrtjo, pri čemer bi bilo nujno samomor demistificirati (Delo, 2. 8. 1997): »A kadar je prostovoljna smrt zares plod trezne presoje in izdelanega življenjskega nazora, jo tako, kakršna je, vzemimo v zakup kot najsubtilnejšo in najintimnejšo udejanjeno voljo in pravico posameznika« (Delo, 19. 6. 1993). Za to obdobje je značilno tudi povečano število zapisov o individualnih primerih samomora. Vendar pa nekateri naslovi in oznake individualnih samomorov kažejo na nespoštovanje pravice do zasebnosti in dostojanstva žrtve in njenih družinskih članov, na primer navajanje polnih imen storilcev samomorilnega dejanja (Slovenske novice, 24. 4. 1995; Delo, 27. 5. 1995; Slovenske novice, 16. 9. 1995; Jana, 10. 10. 1995; Slovenske novice, 4. 3. 1996; Slovenske novice, 18. 1. 1997; Slovenske novice, 8. 8. 1997; Slovenske novice, 28. 3. 1998), objava fotografij, posnetih na kraju dogodka (Slovenske novice, 16. 9. 1995; Slovenske novice, 4. 10. 1995; Jana, 10. 10. 1995; Mag, 21. 8. 1996; Delo, 1. 8. 1997; Slovenske novice, 8. 8.

1997; *Nedeljski dnevnik*, 10. 8. 1997; *Delo*, 27. 8. 1999); navajanje metode (*Delo*, 16. 7. 1993; *Delo*, 27. 5. 1995; *Jana*, 10. 10. 1995; *Slovenske novice*, 13. 7. 1996; *Slovenske novice*, 8. 8. 1997) in posploševanje vzrokov za samomor (*Delo*, 30. 9. 1994; *Slovenske novice*, 16. 9. 1995; *Delo*, 4. 10. 1995; *Slovenske novice*, 13. 7. 1996).

V tem obdobju so med avtorji člankov, ki razlagajo samomorilno vedenje, zastopani zlasti glasovi psihologov (v triinštiridesetih člankih od sto dvainšedemdesetih), zdravnikov oziroma psihiatrov (devetintrideset). V manjšem obsegu zasledimo mnenja sociologov (devet), socialnih delavcev (šest), predstavnikov uprave za notranje zadeve (pet), filozofov (tri) in teologov (dva).

SKLEPNE MISLI

Že bežen pregled člankov o samomorilnosti na Slovenskem v zadnjih treh desetletjih pokaže, da z leti močno narašča število zapisov o samomoru. To bi lahko pripisali bodisi bolj sistematičnemu zbiranju in klasificiranju objavljenih člankov na temo samomora v Sloveniji, demistifikaciji tovrstne tematike v slovenskih tiskanih medijih, morda pa celo špekulaciji, da so avtorji zapisov, zlasti strokovnjaki, prepoznali pomembnost sodelovanja z mediji pri preprečevanju samomorilnega vedenja, o katerem je v mednarodni znanstveni areni vedno več govora (Leonard 2001; Stack 1996; 2000a).

Vendarle nam bolj podrobna analiza gradiva ponuja naslednje sklepe:

Do razglasitve neodvisnosti prevladuje v medijskih zapisih tak razlagalen okvir samomorilnosti na Slovenskem, ki spominja na temeljne premise teorije modernizacije: zaradi neobhodnega družbeno-gospodarskega napredka (urbanizacije, industrializacije) naj bi bil posameznik vedno bolj atomiziran in odtujen, kar naj bi se odražalo tudi v povečani stopnji samomorilnosti. V skladu s tem so bile tiste vsebine člankov v sedemdesetih in osemdesetih letih, ki so opozarjale na visoko stopnjo samomorov v Sloveniji v primerjavi z drugimi »manj razvitimi« republikami nekdanje Jugoslavije, kakor tudi na njen visok položaj na svetovni lestvici samomorilnosti; druga visoka mesta so namreč z izjemo Madžarske zasedale predvsem »že razvite« družbe. Hkrati so razlagalci vzrokov samomora na Slovenskem poudarjali zdravstveno predstavo o avtodestruktivnem »nacional-

nem značaju« Slovencev, kar je še dodatno legitimiralo prepričanje psihiatrov, da je samomor socialnopatološki pojav, ki ga je nujno preprečevati in zdraviti. S tem so tudi okrepili položaj medicinske stroke kot vodilne pri pojasnjevanju in zdravljenju samomora.

Opozorila in skrbi zaradi negativnih, a nujnih učinkov napredka, ki naj bi med drugim določali visoko stopnjo samomorov, in zaradi nizke rodnosti slovenskega prebivalstva so v osemdesetih letih še zlasti poudarjena in usmerjena bolj v nacionalno skupnost kakor v posameznika. Zlasti tik pred osamosvojitvijo Slovenije so zapisi poudarjali »preživetje slovenskega naroda« zaradi »nacionalne bolezni« – visoke stopnje samomorov in nizke stopnje rodnosti. Kot eden izmed odločilnih vzrokov za tako stanje slovenskega naroda je bil ponovno prepoznani že »tradicionalno« avtodestruktivni »nacionalni karakter«. Vendar so takrat v primerjavi s poprejšnjim obdobjem avtorji člankov poudarjali nujnost interdisciplinarnega pristopa pri razlaganju samomorilnosti na Slovenskem, verjetno v skladu s tedaj ideološko uveljavljeno perspektivo o odločilnem vplivu družbe na vedenje posameznika.

Zastraševalna retorika o »izginjanju slovenskega naroda« in potreba po večdisciplinarni obravnavi »nacionalnega problema« zaradi visoke stopnje samomorov in nizke stopnje rodnosti med Slovenci sta še posebej opazni v člankih iz devetdesetih let, tj., po oblikovanju nove slovenske državnosti. Toda kljub prednostnemu navajanju skrbi za slovensko nacionalno populacijo kot celoto se v tem obdobju prvič pojavijo tudi misli o samomoru kot človekovi individualni pravici. Navidezen paradoks medijskih interpretacij samomorilnosti v Sloveniji, ki so na eni strani poudarjale skupnost nad posameznikom, na drugi strani pa pravico posameznika po upravljanju z lastnim življenjem, bi lahko pripisali »osamosvojitveni nuji« po oblikovanju pozitivne podobe slovenske nacionalne skupnosti in hkrati uveljavljanju liberalnih »evropskih vrednot«. V tem pogledu bi lahko pojasnili tudi večje število objav zgodb o individualnih primerih samomora. Lahko pa gre za tendenco h komercializaciji množičnih medijev, za katero je med drugim značilno to, da mediji posebno pozornost posvečajo personaliziranim in individualiziranim zgodbam, t. i. *human interest stories*. Tako početje nemalokrat vodi v kategorizacijo oziroma zožitve širokega spektra enkratnih primerov samomorilnega dejanja in

tako ustvarja stereotipno podobo o določeni marginalizirani družbeni skupini (prim. Lupton 1999: 37–38). Ali, rečeno s Pušnikovo (2003: 271):

[E]motivne osebne izpovedi – ki reprezentirano dogajanje ločujejo od makro družbenopolitičnih interesov oziroma od širšega konteksta – in folklorni elementi v dokumentarnem žurnalizmu predvsem estetizirajo tekst in zato reproducirajo zdrav razum, medtem ko argumentacijo zanemarijo.

Čeprav je novost medijskih vsebin devetdesetih let tudi razprava o nujnosti sprejetja nacionalnega programa za preprečevanje samomorilnosti, mediji v razpravo niso zajeli morda najbolj relevantnih sogovornikov – predstavnikov politike.

Zdi se, da so implicitno nakazali nepripravljenost za politično reševanje »perečega nacionalnega problema«, čeprav sicer močno poudarjajo skrb za reprodukcijo in zdravje slovenskega naroda. Ali je to stvar medijev, ki »izbirajo le tiste teme, ki so 'vredne novic', [in s tem] opravljajo tudi selekcijo; neka vprašanja in dogodke tako v javno razpravo vključijo, druga pa izključijo« (Mandič 2002: 207), ali pa posledica neobčutljivosti politikov pri zaznavi samomora kot družbeno pomembnega problema, ostaja odprto vprašanje. Vendar pa dobimo vtis, da so kljub objavljenim pozivom po širitvi tako strokovnega kot laičnega kroga zainteresiranih za preučevanje, preprečevanje in obveščanje o samomoru na Slovenskem psihiatri in psihologi »osameli« in zato pri tem ostali vodilni akterji.

OPOMBE

¹ Ena izmed pomembnejših tovrstnih študij je nedvomno danes že klasično delo francoskega sociologa Émila Durkheima *Le suicide: étude de sociologie*.

² Po Stackovi oceni (2000a: 145-146) se danes zlasti v sociologiji sočasno uveljavljajo vsaj štirje med seboj prepleteni pristopi k preučevanju samomorilnega vedenja: kulturne razlage, ekonomski pristopi, teorija modernizacije in pristopi, ki temeljijo na proučevanju družbene integracije.

³ Vse večji pomen medicinskega pristopa k preučevanju samomora zlasti v 20. stoletju Komparetova razume kot »psihiatrizacijo samomora«. Po njeni oceni je odslej samomor postal celo izključno predmet obravnave psihiatrov, psihologov, specialistov za mentalno higieno in podobnih ekspertov (Kompare 1997: 72-73).

⁴ Podobno naj bi veljalo tudi za naraščajoče število internetnih strani, kjer odkrito razpravljajo o samomoru (Thompson v Leonard 2001: 465).

⁵ Zanesljive podatke o smrtnosti zaradi samomora zbirajo številne mednarodne institucije. Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) zbira podatke od leta 1950 naprej (samomori po starosti in spolu), vendar samo za tiste države, ki tja redno pošiljajo »nacionalne« podatke o samomorih, teh pa je po nekaterih ocenah približno petdeset (Leskošek 2000: 104). Podatke o samomorilnosti po svetu lahko izluščimo tudi iz podatkovnih baz, ki jih hranijo UNICEF, EUROSTAT (Statistična pisarna Evropske skupnosti) in Svetovna banka (World Health Organization 2000). - V Sloveniji podatke o samomorilnosti zbirajo na statističnem uradu, na inštitutu za varovanje zdravja in na psihiatrični kliniki v Ljubljani. Historiat posamičnih institucij, zbiralk tovrstnih podatkov v Sloveniji, pa je tak: Sporočanje podatkov o samomorih v Sloveniji organizaciji WHO je bilo sprva v pristojnosti zavoda za statistiko, ki je zbiral te podatke od zdravstvene službe v okviru rednega statističnega zbiranja podatkov o umrlih. Inštitut za varovanje zdravja oziroma tedanji univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo je leta 1992 prvič poslal agregirane podatke o umrlih v Sloveniji v center WHO za Evropo v Kopenhavnu. Podatki so prikazovali vse umrle (tudi samomore) po vzrokih, starosti in spolu od leta 1985 dalje, ko je bila na inštitutu za varovanje zdravja vzpostavljena računalniška zbirka podatkov o umrlih. Od takrat dalje poteka tovrstno obveščanje nepretrgano (osebna korespondenca z Milošem Kravanjo, inštitut za varovanje zdravja, 18. 4. 2003). - Sam register samomora in samomorilnega poskusa pa je že leta 1970 ustanovil Lev Milčinski in je vse od takrat v lasti ljubljanske psihiatrične klinike. Register hrani podatke iz policijskih poročil o samomoru in samomorilnih poskusih in o prijavah samomorilnih poskusov, ki jih zdravniki posredujejo kliniki. Register je bil urejen med leti 1970 in 1996, zdaj pa je v prenavljanju (osebna korespondenca z Onjo Tekavčič-Grad, psihiatrična klinika, 17. 4. 2003).

LITERATURA

- David ALDRIDGE (1998), *Suicide: The tragedy of hopelessness*. London, Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
- Dokumentacija Dela, mapa 179.7 (497.12) – *Samomori splošno*.
- John HARTLEY (1989), *Understanding news*. London, New York: Routledge.
- Riaz HASSAN (1998), One hundred years of Emile Durkheim's *Suicide: A study in sociology*. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 32, 2: 168–171.
- Duška KNEŽEVIĆ HOČEVAR (2003), Medijska govorica o nacionalni reprodukciji v postsocialistični Sloveniji. *Teorija in praksa*, 40, 2: 335–356.
- Alenka KOMPARE (1997), Samomor in oblast. *AWOL*, 3, 1: 68–80.
- Edward C. LEONARD (2001), Confidential Death to Prevent Suicidal Contagion: An Accepted, but Never Implemented, Nineteenth-Century Idea. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 31, 4: 460–466.
- Franc LESKOŠEK (2001), *Sociološki vidiki samomorilnosti na Slovenskem*. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Deborah LUPTON (1999), Archetypes of infection: People with HIV/AIDS in the Australian press in the mid 1990s. *Sociology of Health & Illness*, 21, 1: 37–53.
- Srna MANDIČ (2002), Socialni programi, družbeni problemi in krepitev vpliva javnosti. *Teorija in praksa*, 39, 2: 204–219.
- Maruša PUŠNIK (2003), Moralizacija kot estetski projekt dokumentarnega žurnalizma. *Teorija in praksa*, 40, 2: 267–286.
- Clive SEALE (1998), *Constructing death: The sociology of dying and bereavement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chris SHILLING (1993), *The body and social theory*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- Steven STACK (1996), The Effect of the Media on Suicide: Evidence from Japan, 1955–1985. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 26, 2: 132–142.
- (2000a), Suicide: A 15-Year Review of the Sociological Literature Part I: Cultural and Economic Factors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 30, 2: 145–162.
- Steve TAYLOR (1988), *The Sociology of Suicide*. London, New York: Longman.
- Bryan S. TURNER (1995), *Medical power and social knowledge*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- John A. VINCENT (1999), *Politics, Power and Old Age*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- World Health Organization (2000), *Preventing suicide: A resource for media professionals*. Geneva: World Health Organization.